

O MORÁLNÍM PŮSOBENÍ BARVY

Kateřina Jeřková

City intenzivně souvisí s barevností. Vždyť jak se píše například v časopisu 21. století cit.: „...dojem o určitém předmětu si vytváříme na základě informace, kterou prostřednictvím zraku přijmeme v průběhu počátečních 90 vteřin pozorování. Přitom 62 - 90% těchto potřebných údajů se nějakým způsobem týká barev.“

S barvami žiji v dost blízkém soužití ať už jako člověk, který barvy má rád, nebo o nich jako učitelka na ZUŠ musím přemýšlet, nebo i jako malířka s nimi fyzicky pracuji.

Barvy jsou součástí všech našich vjemů a zároveň působí jako naše nejnaternější prožitky a jako takové jsou spjaty s city a s prožíváním, a úzce souvisí s celou lidskou bytostí v její jedinečnosti a integritě.

Je proto velmi těžké odstupovat od sebe a slovy vyjadřovat to, co při malování je svým způsobem jednoduché. Ani rozumové rozbory, ani slova nejsou totiž při malování podstatné. Dokonce naopak: rozumové myšlení často blokuje svobodné, bezprostřední intuitivní tvoření, zvláště pak v práci s barvami. Malování je neustálé hledání nových vztahů, vyvažování protikladů je to vždycky jakési spojení s duchovními světy ve smyslu nehmotném nefyzickém ve smyslu, že k nám cosi přichází, prochází skrze nás. Vychází z velikého vnitřního nadšení, ze síly prožitků, z duševního napětí, ale i z pokory a odevzdání se impulsům duše a ideám. Umělec nemusí vědomě, analytickým, rozumovým způsobem reagovat na dění doby, vždy je s tímto „Duchem doby“ svým jedinečným, bytostným způsobem spjatý svou citlivostí vnímat nehmotné, neviditelné a přesto existující skutečnosti i vztahy, což je práce našeho celistvého obrazného myšlení. A máme ho docela jistě všichni, přestože ho třeba málo využíváme, nebo neumíme využívat vědomě.

Tak jako je vždy moudře do jednoho svalu zavedeno několik nervů a poškodí li se jeden, ten, který je aktivní, pak se začnou vytvářet spoje nové rehabilitací, a funkce se opět svaly po čase vrátí. Stejně tak obecně vzato, by měl člověk oživit své citění i obrazné myšlení právě uměleckou činností. Toto už připomínal ve svých spisech Rudolf Steiner vlastně již před sto lety a využíval uměleckých činností i pro harmonický vývoj dítěte ve své pedagogice pro Waldorfskou školu, i v léčebné pedagogice pro harmonizaci osobnosti. V současnosti se léčebně využívají umělecké činnosti v arteterapii právě jako nutnost harmonizace jednostranné orientace lidí, postižených v důsledku toho, různými psychosomatickými poruchami.

Dítě se vyvíjí se postupně od obraznosti k racionalitě a právě období puberty sebou nese obět' obrazného myšlení na oltář myšlení racionálního. Říkáme tomu krize výtvarného projevu, snažíme se ji překlenout mosty, to je alespoň na chvíli navodit prostor pro obraznost. Člověk by rozhodně měl být veden k využívání obou způsobů myšlení právě pro harmonický vývoj a morální hodnoty našeho lidství.

Jako pedagog, o barvě přemýšlím ještě i jinak. Musím se dostat nad sebe, nad svůj postoj malířský, protože se svým osobním, ale vnitřně subjektivním citem pro barevnou harmonii bych nevystačila při předávání svých zkušeností. proto musím již také hledat správná slova, způsob a množství informací únosných pro dítě určitého věku, ideální je předávat informace

skrže obrazy. V umělecké oblasti, která je svým způsobem specifická, jde hlavně o citovou výchovu, o prožitky, o morální hodnoty pro budoucnost.

Již nějakou dobu se myslím přehodnocuje systém klasifikace; zvláště u malých dětí na I. stupni ZŠ je důležitá stimulace práce a ocenění. Každý nejenom výtvarný, ale jakýkoliv projev člověka, je vždy bytostným projevem svébytné lidské duše, která chce být přijata taková jaká je. Myslím, že špatné známky a kritika děti předčasně odrazují od výtvarné činnosti, hlavně od obrazného myšlení vůbec. Chtěla bych připomenout, že pro malé děti je barva živel na míru. Vyjadřují se barevně naprosto spontánně a s duchovními světy si rozumí tak, že jim to mnozí malíři závidí. V období dětského věku, alespoň do sedmi let, možná i déle (do devíti let), by se měl kantor držet velmi zpátky, a nezasahovat do barevného prožívání a představ dítěte. Ale něco jen přeci učitel může: přiblížit dětem Barvy jako živé bytosti, které mají své vlastnosti, svůj charakter i své příběhy a s těmito bytostmi Barev můžeme děti postupně seznamovat, a nechat je prožívat čisté vztahy barev, aniž bychom narušovali citové prožívání lineárním – rozumovým myšlením, které je obsažené v konkrétních tvarech obrysové kresby. A tak může i malé dítě abstraktně tvořit, svobodně prožívat příběhy barev.

Například o žluté barvě můžeme mluvit s malými dětmi třeba jako o vznešené princezně, mezi ostatními barvami, ke které je třeba vzhlížet trošku z povzdálí, aby se jí jiné barvy nedotýkaly a neponičily její čistotu. O barvách můžeme vyprávět třeba jako o dětech, které se nejprve neznají a postupně se spolu seznamují, a už jako kamarádi jeden druhému předávají něco ze sebe atd.. Starší děti jistě zaujme myšlenka, vyjádřit barevně třeba zuřivý trojúhelník. Nejdůležitější pro dítě při malování je, aby zažívalo cit (zážitek), aby malovalo, co cítí a ne, co ví a do vědomí, aby postupně pronikaly a utvrzovaly se i pracovní návyky. A všechno, co činí, by mělo být v malování jaksi posvátné, z plného zaujetí.

V období, školního věku se dítě dál vyvíjí a proměňuje. Čím dál víc ubývá obrazného myšlení a přibývá myšlení racionálního – rozumového a dítě postupně ztrácí zájem o barevný projev, což souvisí i s krizí citovou a všichni víme, jak těžké je pak v období puberty domluvit se s dítětem. Obrazné myšlení se nahrazuje racionálním, což je daná vývojová zákonitost. Ovšem lidská bytost musí být chápána ve své celostní lidskosti, a tedy ani obrazné myšlení, by nemělo být zanedbáváno a výlučně nahrazováno analytickou racionalitou. Dítě zajímá objevování vnějšího světa hlavně rozumovým poznáním v celé šíři jednotlivostí, poznává, učí se, ale stejně tak objevuje postupně i hlubiny své duše a z toho vznikají i vnitřní zmatky. Tady často přichází krize, obrazného myšlení a mnoho dětí přestává malovat. Často kreslí nějakou dobu ještě tužkou a k malování barvami si vytváří blok. Když děti nejsou vedené, brzy přestávají i s kreslením, protože se snaží co nejpřesněji zachytit realitu, a když to nejde podle jejich představ, mají ostych a umělecká činnost v této oblasti končí.

Obecně je období puberty jakési období vystoupení ze světa barev, aby mohl probíhat vývoj – proměňování člověka, aby se mohlo správně utvářet lidské vědomé JÁ a posléze i city na vyšší vědomé úrovni. Toto popisuje Rudolf Steiner např. v Nauce o Člověku. Teprve po dokončení této metamorfózy, vnitřní neviditelné proměny, se člověk setkává znovu s barvami na jiné vyšší zralejší úrovni, při čemž tady vnímám barvu i jako adekvátní pojmu cit. Stínovaná kresba, černobílá malba, nebo valérová malba, čárková technika jsou vhodné techniky pro děti nad 12 let, pro období puberty, pro období prudkého rozvoje racionality. Umožňují totiž jemné nebarevné přechody od černé, přes šedé k bílé a vedou děti od černobílého vidění. (Černá – bílá a nic mezi tím). Děti vytváří objemy i prostory světlem a stínem, ale bez tvrdých lineárních obrysů, které jinak často děti zaměňují za kontrast ve

smyslu abstraktním, protože např. kresba na bílém podkladě spíše náleží do oblasti rozumového, racionálního myšlení než do oblasti citů.

Kdežto stínování v plochách jemných přechodů i přirozených kontrastů dítě prožívá více celostně, trochu jako nebarevnou malbu, a tak se děti téměř nepozorovatelně přiblíží citovému prožitku. Právě ve věku kolem puberty se v dětech utváří nejen černobílé vidění, ale i postoje, a proto má využívání světelných valérů velký význam i výchovný.

Já osobně mám dobrou zkušenost s malováním barevného kruhu základních a doplňkových barev tak, jak ho sestavil již Goethe, ze svých pozorování. Jde tu o vědomou naukou o barvách, velmi komplexní ve všech různých vztazích a myslím, že děti ve věku 13 – 15 let zajímá. Prohlubuje jejich poznání světa nejenom vnějšího, ale barva je tu prezentována už vědomě, rozumově si osvojují systém, který stojí sice nad obrazností v odstupu, ale prožívání barev, při vytváření jednotlivých barevných tónů i jejich odstínů jim vrací chuť a hlavně odvahu s barvami navázat nový vnitřní kontakt.

Mimo jiné si mohou ujasnit i systémy světelného vnímání a přijímání barev, kde základní barvy jsou: fialová, oranžová a zelená, pro které jako lidé máme receptory. I většina technických světelných přijímačů je v systému RGB, kde červená je právě spíše do oranžova a modrá spíše do fialova (z hmotného, fyzického hlediska jsou to barvy doplňkové). A v protikladu i systém fixování barev ve hmotě, tedy základní barvy, jak je známe z malování. I ze systému tiskáren CMYK, kde přirozená temnota modři je rozdělena na světle modrou a černou. Taky o barvách doplňkových, o studených a teplých, světlých a tmavých, nebo čistých a lomených barvách jsou v tomto barevném kruhu podstatné informace.

Naše civilizace plná rozporů mi osobně připadá, jako by stála na cestě vývoje právě v období své puberty, v období citových zmatků a výlučného preferování racionality, v období, kdy se ode dna materialismu snažíme dostat nejen duchovními podněty doby, ale i různými většinou opět smyslovými náhražkami a závislostmi. Tyto nás nevědomky opět odvádějí od naší lidskosti.

Ale jsou li tu předpoklady, že naše obrazné myšlení nezakrní, a že naše city nedegradujeme z duchovní roviny přes rovinu duševní pouze na rovinu fyzickou, rovinu smyslového vnímání, pak jde pouze o krizi ve vývoji lidské civilizace, kterou přirozeně procházíme stejně jako dítě v pubertě.

V současné společnosti racionálního a ekonomického myšlení nás jakési síly více vedou směrem do hmoty, k materialismu, a je zjevné, že dochází k této degradaci. Jakoby lidstvo nebylo připravené ve svém lidském vývoji na velký rozvoj techniky a hlavně informatiky. Jako příklad se můžeme zamyslet třeba nad třemi rovinami lásky: Duchovní láska se svou pokorou a úctou ve vztazích k duchovním světům, k životu a ideám, duševní láska jako celý komplex morálních mezilidských vztahů i sex jako láska smyslová, by měly být v rovnováze a harmonii a jestli tomu tak není, pak tuto dobu musíme prožívat jako kritickou a člověk by měl o svou lidskost znovu usilovat..

Žijeme v době, kdy se někdy až s úzkostí a v různých souvislostech začíná mluvit o morálce. Na všechny působí tíživě Duch doby, který nám nemilosrdně předkládá, kam jako lidstvo směřujeme. Nechci se zaplétat do složitých definic, ale rozhodně pokládám za podstatné, že v morálce jde o proměnlivost vztahů člověka k sobě samému, k druhým lidem i k přírodě, ale vždycky jde o základní hodnoty lidství.

Na jedné straně se morálka jeví jako velmi proměnlivá, například v názorech třeba na výchovu atd., ale všichni cítíme, že to, co činí člověka člověkem je jeho lidskost. Chtěla bych se dotknout myšlenky Rudolfa Steinera, že harmonická lidská bytost by měla vědomě usilovat o rovnováhu myšlení, vůle a citů, a jakákoliv nerovnováha, člověka z této cesty lidství odvádí.